11/06/2024

Ретроспектива за шири контекст медијских напада на патријарха Порфирија

Не памти се да је нека посланица Српске Православне Цркве (коју често погрешно називају Патријарховом, иако је он не потписује сам, већ са свим архијерејима Српске Православне Цркве) доживела толико изразито критичких опсервација у делу српског медијског простора који би се, условно говорећи, могао окарактерисати као лево-либерално-прозападни, као што је то случај са овогодишњом васкршњом посланицом. Стога тема те критике заслужује аналитички осврт, који би на првом месту обухватио сажету ретроспективу медијске слике Цркве обликоване на овим просторима у последњих неколико деценија. Такво уводно сагледавање ће нам помоћи да јасније уочимо шири контекст и неке важне закономерности, а потом и да апострофирамо оно што је прећутано у мајским медијским нападима усмереним ка патријарху Порфирију.

*

Пре нешто мање од једне деценије објављен је зборник под називом Штампа и Црква 1960 – 1990, аутора Душана Н. Петровића, некадашњег ректора

Карловачке богословије. Прота Душан је, попут вредне пчеле, у том зборнику сакупио изабране чланке о Цркви који су се у штампи појављивали у време самоуправног социјализма. У том смислу, књига је важно историјско сведочанство о томе какви су били медијски извештаји о епископату, свештенству и монаштву Српске Православне Цркве у време разних фаза титоизма. Читајући наслове чланака какви су „Политизација православља“, „Политички тамјан“, „Црква у верске оквире“, „Политикантство у верској штампи“… , можемо добити déjà vu осећај, узевши у обзир наслове и поднаслове чланака о Патријарху у последњих месец дана у оном делу српског медијског простора који у наше време представљају Nova S – N1 – Danas – Vreme. Наслови и поднаслови попут „Porfirije zloupotrebio i Isusa Hrista i Uskrs“, „Patrijarh u kampanji“, „Porfirijeva uskršnja poruka: Budimo bolji ljudi, Srbi su uvek žrtve“, „Niko ne treba da zna kada predsednik republike ide u crkvu“, „Blagoslov pre puta u Njujork, a nije 1389“ као да су изашли из зборника проте Петровића, а не из садашњице. Разуме се, медијски делатници који данас изразито критички пишу о Патријарху нису вођени марксистичком идеологијом као „другови“ новинари из поменутог зборника, но, судећи по насловима, нека сродност у духу са марксистима је очигледна.

Није згорег да се на самом почетку овог осврта укратко подсетимо чињенице да су од Другог светског рата до данас примењена три потпуно различита модела односа Цркве и државе у Србији, од којих је доминантно зависила медијска слика Српске Православне Цркве (односно њених великодостојника, свештеника и верника). У вишедеценијском периоду титоизма, који је обележио државни модел гоњења Цркве (који би се, због отвореног анимозитета према верном народу, тешко могао назвати чак и фундаменталистичким обликом секуларизма), у југо-медијима се није могло ни видети ни чути ништа добро о Српској Православној Цркви. Једине црквене личности које су биле приказиване у изразито афирмативном тону били су припадници тзв. „прогресивног“ дела клира, чији су чланови били јавни промотери и симпатизери тадашњег државног уређења (неки и чланови Комунистичке партије Југославије) и сматрали да је могуће спојити Крст и петокраку. Крајње антагонистички однос комунистичког државног апарата према Цркви, уз изражену и неприкривену нетрпељивост према њеним водећим личностима, имао је у то време јасан одраз у свим медијима, који су, сви до једног, били у државном власништву и под строгом контролом крајње ауторитарног (у једној фази и тоталитарног) режима.

Увођењем вишестраначја после формалног (рас)пада комунизма, медијска слика на овим просторима постаје здравија, а појављују се и мас-медији у

приватном власништву. Истовремено, однос нове државне власти према Цркви почиње полако да се мења и развија се у типично секуларан модел без благонаклоности, али уз толеранцију и без изражене нетрпељивости. То се одражава и на домен медија у државном власништву у којима престају систематски примитивни напади на црквене великодостојнике и свештенослужитеље. Почетком деведесетих година прошлог века долази до новог помака – први пут у послератној историји Србије Српска Православна Црква успева да добије колико-толико простора на државним медијима за верски садржај образовног карактера. Први учесник у тим образовним верским емисијама на државној телевизији био је епископ др Иринеј (Буловић), у оквиру серијала „Буквар Православља“. То је, историјски гледано, био први пробој православне речи на послератним државним медијима у Србији (у истом серијалу је, подсетимо, учествовао и данашњи патријарх Порфирије (Перић), у то време ковиљски монах). У погледу изношења било каквог критичког става, међутим, Српска Црква у то време у државним медијима – који су и даље били потпуно контролисани од стране владајућег режима, који је у доброј мери био наследник претходног, комунистичког, макар у погледу симбола и вредности – није имала никакав простор. Црквени великодостојници тог времена су своје критичке опсервације износили или у црквеним штампаним гласилима или у мас-медијима који су били опозиционо наклоњени – најупечатљивији пример у том погледу је, свакако, био антологијски наступ блаженопочившег епископа др Атанасија (Јевтића) на Студију Б.

Прекретницу у односима државе и Цркве, а самим тим и у медијској слици црквеног живота у државним медијима, означава 2000. година. Тада долази до коначног пада ауторитарног режима који је баштинио извесну идеолошку везу са комунистима. Црква и држава у Републици Србији после тог догађаја и даље остају раздвојене, али са једном важном разликом – почињу убрзано да развијају начело међусобне сарадње на општу народну корист, што се итекако одражава и на медијском плану. Сви ми који смо били сведоци тог времена добро се сећамо радосног шока када смо на државној телевизији видели сцену потпуно незамисливу за претходни период: да председник наше државе присуствује и причести се на светој Литургији. Др Војислав Коштуница је, притом, дао огроман допринос у домену васпостављања вековних српско-хришћанских симбола на државним знамењима – управо је његово наслеђе повратак Крста, круне и двоглавог орла на српску заставу, као и враћање химне „Боже правде“. На тај начин је у домену државних симбола коначно поништено комунистичко наслеђе (премда не у целости, због даљег постојања такозване Куће цвећа), а председник Војислав

Коштуница се златним словима уписује у историју као први аутентично српски државник после Другог светског рата. Једнако важан историјски допринос развоју односа државе и Цркве је дао премијер др Зоран Ђинђић. Подсетимо, др Ђинђић је био најзаслужнији човек за повратак веронауке у школе (што је учинио по кратком поступку, и поред веома оштрог противљења једног дела интелектуалаца и политичара са левице). Упоредо, премијер Ђинђић је дао веома јасну, конкретну и отворену подршку прикупљању средстава за Храм Светог Саве – о томе довољно сведочи његова беседа са донаторске вечери у којој је говорио о „обнови националног духа“ и о томе да ћемо „са Божјом помоћу“ завршити градњу Храма. Те четири ствари – застава, химна, верска настава и помоћ у изградњи Храма Светог Саве – биле су и до данас остале симбол новог поглавља у односима државе и Цркве када је реч о Србији. Благодарећи поменутој двојици српских интелектуалаца-државника, отпочела је епоха сарадње државе и Цркве на пољима од ширег значаја. Све то се јасно одразило и на медијској сфери – на државним медијима се црквени великодостојници појављују све чешће и износе свој став на разна питања све слободније, док је сама Српска Православна Црква представљена на крајње афирмативан начин.

Овом приликом нећемо улазити у аргументацију pro et contra у којој мери Црква и држава уопште треба да буду у блиским односима, нити за то имамо довољно простора у овом осврту. Начелно гледано, у чисто правно-друштвеном смислу, сарадња међу та два одвојена ентитета је пожељна уколико доприноси духовно-материјалном благостању грађана. Притом, важно је нагласити да та сарадња није безусловна, напротив. Управо је пост-петооктобарски период показао да постоје случајеви у којима Црква не може остати по страни, и поред тога што су њени односи са државом одлични. Класичан пример је широка јавна дебата на тему биометријских система идентификације, покренута 2004. године, у којој су веома важну улогу имали управо угледни епископи Српске Православне Цркве (првенствено блаженопочивши епископи Хризостом (Столић) и Амфилохије (Радовић)). Укратко, тада су се угледне личности црквене јерархије успротивиле једном наметљивом државном пројекту, и поред чињенице да је тек коју годину раније отворено историјско поглавље сарадње у односима Цркве и државе. Благодарећи ставу епископата Српске Православне Цркве (који је, подсетимо, формиран на основу стручних симпосиона и независних студија), почетком 2007. године држава је донела компромисно решење које је на снази до данас. Код овог догађаја, међутим, долазимо до веома занимљиве појаве у посткомунистичком медијском простору Србије, бар када је реч о медијској слици Цркве. Наиме, током ове јавне дебате је тадашњи најутицајнији

грађански, либерални медиј и предводник такозваног „независног“ новинарства – телевизија B92 – начином извештавања, избором вести, blog секцијом сајта, па чак и начином модерације тема на форуму свог сајта (о чему сам пре скоро две деценије објавио текст под називом „Форумом против истине“), недвосмислено дала подршку државном пројекту уместо грађанској иницијативи коју је својим ауторитетом доминантно подржала Српска Православна Црква. У чисто медијском смислу, овај феномен је класичан пример како су у посткомунистичком српском друштву медијска извештавања такозваног „независног“ (а у ствари либерално-прозападног) медијског сектора о делатности Цркве зависила пре свега од интереса корпоративних структура моћи и од уређивачке политике која је обликована у складу са тим интересима. Наиме, с обзиром да су иза поменутог државног пројекта у то време стајале велике и утицајне западне компаније, а да је истински грађанску и независну иницијативу за обрану права на приватност отворено подржала Црква, поменута медијска перјаница „грађанског“ и „независног“ новинарства тог времена, финансирана великим делом из западних фондова, је без двоумљења у својим извештајима стала на страну интереса корпоративног западног капитала (за детаљан осврт на ову тему читаоца упућујем на моју студију Биометријски системи идентификације из 2007. године која је доступна на интернету).

У периоду о коме је реч долази, дакле, до својеврсне инверзије медијске слике Цркве у државним и приватним медијима у Србији – док у државним медијима она постаје јасно афирмативна, дотле се у оном делу приватног медијског сектора који је обележен latiničnim pismom, лево-либералном идеологијом и прозападном политичком усмереношћу она углавном третира изразито критичким тоном. У оба случаја је, несумњиво, постојало нешто што се у медијској теорији карактерише термином bias, а тиче се јасне (не)наклоњености, која настаје или из политичко-идеолошких или корпоративно-интересних разлога, а у неким случајима из оба (за детаљан увид у проблематику утицаја структура моћи на медије, упућујем читаоца на треће поглавље своје студије под називом Информационо контролисано друштво из 2011. године која је такође доступна на интернету).

С тим у вези приметимо да, иако данас не постоји идеолошки притисак црвене петокраке у Србији, већ дужи период је приметан концентрисан медијски притисак петокрака неких других боја – свуда, па и у мас-медијима. Сетимо се, с тим у вези, блаженопочившег владике Данила Крстића, једног од најобразованијих епископа Српске Православне Цркве у другој половини 20. века и православног богослова о коме историчари тек треба да пишу.

Владика Данило је, својевремено, приметио да је разлика између црвене и беле петокраке само у томе што следбеници потоње не ударају тако брутално, већ са манирима и у рукавицама. У том смислу, оно што је некада био комунистички идеолошки блок, у последње две и по деценије је хетерогена структура састављена од мноштва невладиних организација, оног дела медијских кућа које негују лево-либерално-прозападне вредности, једне групе интелектуалаца која не воли (и појединих који мрзе) Цркву, као и острашћених политичара који се, за разлику од некадашњих „камарада“, клањају петокракама жуте или беле боје. Таква парадигма се данас, у мањој или већој мери, сасвим јасно одражава на горенаведени део медијске сцене, у коме се доследно пројектује интересни оквир структура моћи које стоје иза ње.

У државним медијима, као што је већ наведено, Српска Православна Црква годинама уназад има сасвим довољно простора да искаже свој став и не налази се ни под каквим ударом – напротив, углавном је приказана у афирмативном тону, чак и када постоје неслагања са државом. Ту несумњиво има и политичке срачунатости јер српски политичари добро знају колики углед Црква има у народу, при чему им је судбина српских комуниста јасно дала до знања како пролазе политички режими који се обрушавају на светињу. У том смислу, иако су државни медији у Србији још увек традиционално под контролом политичких партија које освоје власт – нажалост, партократски модел ће у нашој држави тешко бити искорењен у догледном периоду – одласком комуниста са историјске политичке сцене у државним медијима више нема идеолошког притиска који би имплицитно или експлицитно захтевао напад на Цркву. Што се тиче медија у приватном власништву, данашња слика Цркве у њима зависи пре свега од структуре капитала која стоји иза њих, а следствено томе, од уређивачке политике коју тај капитал диктира. Ова закономерност се најбоље види у случајевима промене власника одређеног медија. И овде је незаобилазан пример телевизије В92 – када се упореде извештаји те телевизије о Цркви пре и после промене власничке структуре капитала, једина сличност коју ћемо приметити јесте у комбинацији боја и заштитном знаку – ништа више није исто. То је еклатантан пример који показује да је прича о тзв. „независним медијима“ само велика шарена лажа за лаковерне људе – медијске извештаје пре свега диктирају корпоративни интереси и(ли) идеолошки притисак политичких структура. Нажалост, оно што би требало да буде правило, а то је да се у медијским извештајима чује „истина, пуна истина и ништа друго до истина“ у данашњем свету медијских монопола је реткост на нивоу статистичке грешке, мада не и немогућност. Такер Карлсон је очигледан

пример да је тако нешто ипак могуће, благодарећи револуцији коју су изазвали нови медији (конкретно: широкопојасни интернет).

*

Однос одвојености Цркве и државе, уз међусобну сарадњу на пољима од општег значаја, је у свом дводеценијском трајању и развоју, затекао и Патријарх Порфирије када је пре нешто више од три године изабран на трон српских патријараха. Он је наставио даље да развија тај модел, по угледу на своје претходнике. Из неког разлога, међутим, у поменутом либерално-прозападном делу српског медијског сектора (који, као што је већ наведено, предводе Nova S – N1 – Danas – Vreme) почела се јасно форсирати теза да патријарх Порфирије није настављач претходног дводеценијског модела сарадње, већ зачетник неког новог односа Цркве и државе, у смислу преласка са нивоа сарадње на ниво фактичке потчињености Цркве држави. Та теза се упорно форсира и поред чињенице да је Патријарх веома оштро реаговао у неким ситуацијама, износећи став дијаметрално супротан од оног који су имала државна тела. Примера ради, такав је случај са Патријарховим критичким опсервацијама у домену статуса вероучитеља и верске наставе (који су изразито дискриминисани и којима се константно, из године у годину, покушава сузити опсег рада), негативним ставом о извођењу такозване „геј параде“ по београдским улицама, као и изражено негативним ставом о закону о родној равноправности, после чијег изношења је патријарх Порфирије постао мета оштрих напада у либерално-прозападном делу јавности. Притом, поменута група вредносно комплементарних медија јасно се издвојила у интензитету критике и симфонијски испредњачила у броју прилога и осврта у мери да је то већ прешло у медијску пропаганду. Приметимо, узгред, и чињеницу да блаженопочившем патријарху Иринеју (Гавриловићу), који је такође имао веома добар однос са државним властима (и изразито ретко иступао са негативним ставовима према њиховим иницијативама), поменути медији никада нису упућивали критике у том обиму и интензитету као што то чине у случају патријарха Порфирија.

У складу са претходно изнетим опсервацијама, сасвим је јасно да медији чији финансијери немају систем вредности који је комплементаран хришћанском немају баш пуно мотива да афирмишу најлепше стране црквеног живота, али да, са друге стране, имају интерес да проналазе све оно што би према Цркви усмерило критичку оштрицу. Уколико изузмемо неколико медијских циркусаната и stand up комичара који с времена на време изругују све што је „свето и честито“, оно што је за данашње медијске нападе усмерене на

Цркву, а пре свега на патријарха Порфирија, особено јесте да су они примарно резултат утицаја интересних структура моћи. Тај утицај, притом, у пракси има јачу снагу чак и од уредничке политике на одређеном медију из једног једноставног разлога – онај ко плаћа, тај и поставља уредника. Овде, међутим, не бисмо смели да упаднемо у искушење генерализације јер је готово сигурно да постоје савесни новинари и уредници који имају чврст карактер, те своју критику усмерену на неке црквене личности износе из жеље да што објективније покрију одређену тему, а не из лукративних и(ли) идеолошких разлога. Слично томе, постоје и критичке медијске опсервације које имају своју тежину, а везане су за поједине црквене службенике који својим поступцима заиста наносе штету угледу Цркве. На крају крајева, приметимо да има и новинара који су верујући људи, а чије критике добронамерно указују на слабости у свакодневном црквеном животу и као такве могу бити корисне. Ништа од тога није спорно, као ни чињеница да се и на лево-либералним медијима могу пронаћи извештаји који су коректни када је црквени живот у питању. Ипак, кумулативно гледано, све то је само пратећи декор у тим медијима и „покривалица“ за предефинисану константу која је доминантна, а има порекло у капиталу који, готово по правилу, долази од стране фондова које су под патронатом неких страних земаља, затим извора који негују вредносни систем који није комплементаран православном хришћанству (а неретко је отворено антихришћански), а у неким случајевима и од политичко-интересних групација са целог југо-простора. Сасвим упрошћено речено – ако неке медијске куће финансијски подржава, рецимо, Фондација за отворено друштво, на њима се тешко може очекивати серијал православне веронауке, али се несумњиво може очекивати серијал наглашено критичких текстова и(ли) емисија о Српској Православној Цркви.

Приметимо, у вези са свим претходним, да су медијски „другови“ из времена титоизма били далеко поштенији од данашњих „првобораца“ прозападног лево-либералног медијског сектора који делује у Србији. Комунисти су отворено „исповедали“ да се боре против утицаја Цркве и хришћанства, у складу са марксистичком доктрином у коју су слепо веровали, док криптокомунисти у елегантним оделима свој напад облаче у космополитизам и вербално испољавање чак и „добронамерних“ савета црквеним личностима. Нагласимо да је сасвим очекивано да ће лево-либерално орјентисани интелектуалци износити критику на рачун свега што се тиче Српске Православне Цркве и ту нема ништа што треба да чуди. Но да ли је уопште нормално да неко ко нема апсолутно никаквог додира ни са хришћанском вером ни са црквеним животом (осим што, можда, станује близу неког православног храма, па чује звона пре службе), полаже право да

ауторитативно на мас-медијима говори о томе како би црквени великодостојник требало да поступа у интересу верника? А управо такав парадокс се дешава ових дана наочиглед свих нас. Овај феномен, чини се, ни теоретичар медија какав је Маршал МекЛуан не би могао лако објаснити, па то нећe покушати ни аутор овог текста, већ ће на овом месту завршити са уводном медијском ретроспективом потребном да би се разумео шири контекст и унутрашњи механизми који стоје иза мајских медијских напада на Патријарха Порфирија.

А о томе како су конкретно изгледале овогодишње синхронизоване мајске медијске „хајке“ на патријарха Порфирија и шта (ни)је речено у њима, биће речи у следећем, закључном тексту.

Презвитер др Оливер Суботић
Управник Мисионарског одељења Архиепископије београдско-карловачке

spc.rs